JACOB AALL 2014

Jacob Aall-prosjektet

Jacob Aall (1773-1844)

- Samfunnsbygger, statsøkonom og politiker
- Skribent, sagaoversetter og mesén
- Jernverkseier og industriell foregangsmann
- Danskevenn
- Tilhenger av union med Sverige
- Pragmatisk patriot
- Opplysningstilhenger – og romantiker?
- Paternalist *og* liberalist
- Middelveiens mann

Innhold:

I. Jacob Aall-prosjektet (plan) - s. 3

II. Jacob Aall – samfunnsbygger, skribent og jernverkseier (innhold)– s. 6

TILLEGG – s. 14

I. Jacob Aall-prosjektet

1. BAKGRUNN OG FORMÅL

Jacob Aall (1773-1844), eier av Næs Jernverk i Tvedestrand, var en av de mest markante samfunnsaktørene i Norge i første halvdel av 1800-tallet. Han representerte Nedenes amt (Aust-Agder) på Eidsvoll i 1814, var stortingsrepresentant i flere perioder og engasjerte seg i samfunns- og kultur-spørsmål på bred front. Også som næringslivsmann utfoldet han en omfattende virksomhet og med Jacob Aall som leder var Næs Jernverk blant de fremste industribedriftene i landet. Hans mangfoldige samfunnsinnsats og interessante livshistorie, gir innblikk og innsikt i viktige sider ved begivenheter og samfunnsutvikling i tidsrommet omkring 1814.

Jacob Aall har alltid hatt en selvskreven plass når begivenhetene omkring 1814 og historien om Norge i første halvdel av 1800-tallet er blitt behandlet. Men både hans helhetlige virksomhet og hans innsats på forskjellige delområder, har i begrenset grad vært gjenstand for forskning og formidling. Det er f.eks. aldri blitt skrevet noen omfattende Jacob Aall-biografi. Det er bevart et stort kildemateriale knyttet til hans liv og virke og hans livshistorie egner seg godt som "prisme" for å belyse mange sider ved samfunns- og kulturforholdene i Norge i første halvdel av 1800-tallet. En grundig behandling av Jacob Aalls liv og virke, vil kunne gi ny kunnskap og bidra til nytenkning om det som skjedde i Norge i 1814 og i tidsrommet før og etter.

På denne bakgrunnen vil Næs Jernverksmuseum i årene fram mot 2014 gjennomføre et forsknings- og formidlingsprosjekt, som bl.a. skal munne ut i en biografi om Jacob Aall.

Prosjektets hovedmålsetting er å kaste nytt lys over samfunns- og kulturforholdene i Norge i første halvdel av 1800-tallet. Dette skal skje gjennom en grundig behandling av Jacob Aalls liv og virke, bygd på revurdering av tidligere framstillinger og framskaffelse av ny kunnskap.

Prosjektet skal gjenspeile at Jacob Aall både hadde en viktig rolle på det nasjonale planet og i den regionen han hadde sitt daglige virke. Også den nordiske sammenhengen må trekkes inn. Perspektivet skal være "totalhistorisk" i den forstand at flest mulig av de feltene Aall opptrådte innenfor skal vies oppmerksomhet, men hovedvekten skal legges på de tre hovedfeltene han utfoldet seg på: politikken, forfatterskapet og næringsvirksomheten.

For Jernverksmuseet er det viktig at Jacob Aalls rolle som jernverkseier og det som skjedde ved jernverket i hans eiertid blir gjenstand for en omfattende grunnlagsforskning og at denne delen av Jacob Aalls livshistorie blir gitt en naturlig plass i biografien. En betydelig del av museets egeninnsats vil være knyttet til dette feltet.

Forøvrig henvises til del II i denne prosjektbeskrivelsen, hvor det gis en mere detaljert beskrivelse av den innholdsmessige ramma til prosjektet.

2. ORGANISERING OG GJENNOMFØRING

Prosjektet skal gjennomføres i samarbeid med andre aktører og tiltak med tilknytning til 2014-markeringen, og i nær forbindelse med nasjonale og regionale forskningsinstitusjoner og museer som arbeider innenfor relevante fagområder.

Prosjektet vil bli ledet av museets direktør med museets forsker som faglig ansvarlig. Det etableres en faglig referansegruppe, som skal gi råd og konsulentbistand.

Prosjektet vil bestå av to hovedelementer:

1. Forskningsinnsatsen
2. Biografien

Forskningsdelen skal bestå av disse elementene:

- Museets egen forskningsinnsats
- Forskning i regi av andre personer og institusjoner (her blir museets oppgave å legge forholdene til rette og gi råd og veiledning)

Det er en forutsetning at forskningsinnsatsen i størst mulig grad skal formidles mens prosjektet pågår og at resultatene skal danne grunnlag for formidlingsarbeid på mange felt etter at prosjektet er avsluttet, både i regi av museet og andre.

I forbindelse med forskningsinnsatsen skal det gjennomføres seminarer og samlinger, som har som formål både å oppmuntre til og få fram forskning på feltet.

Det skal opprettes en skriftserie for publisering av større og mindre forskningsarbeider (begrenset opplag og rimelig produksjon).

Det skal opprettes en nettportal for prosjektet, hvor enkeltkilder, forskningsresultater og annet materiale løpende gjøres tilgjengelig. Nettportalen vil være et viktig hjelpemiddel, både som bindeledd mellom prosjektdeltakerne og som formidlingskanal for forskning og kilder.

En hovedoppgave for museets forsker vil være å utarbeide en samlet framstilling av Jacob Aalls rolle som jernverkseier og en gjennomgang av Næs Jernverks historie i Jacob Aalls eierperiode. Denne framstillingen skal utgis i bokform. Forskeren skal også arbeide med å skaffe fram og bearbeide kildemateriale på andre felt.

En viktig oppgave for museets ansatte blir å legge forholdene tilrette for forskning som er relevant for Jacob Aalls virksomhet i regi av andre institusjoner og enkeltpersoner, og følge opp dette med råd og veiledning.

Museet vil engasjere en biograf, som skal ha som oppgave å skrive biografien. Arbeidet med biografien skal foregå i tilknytning til forskningsprosjektet. Resultatene fra prosjektet

blir en viktig del av grunnlagsmaterialet for biografien, men biografen skal også drive selvstendige undersøkelser i den grad det er behov og ønske for det. Målsettingen er at et etablert forlag skal stå for utgivelsen.

Biografiens form bør være populærvitenskapelig, med tilgjengelig form og sterk faglig forankring. Det er ønskelig at de tre hovedområdene som Aall hadde sin hovedvirksomhet knyttet til – politikk, næringsliv og skribentvirksomhet – får en tilnærmet likeverdig behandling.

Den faglige ansvarlige for prosjektet skal bistå biografen i arbeidet. I tillegg skal det opprettes en bokkomite som gir råd og konsulentbistand under arbeidet med biografien.

Prosjektets tidsramme skal være: 2009-2014.

I løpet av denne perioden er målsettingen å gjennomføre minst to seminarer:

- "Slekten fra 1814" – danske røtter (København)
- Jacob Aall, 1814 og "Det nye Norge" (Nes Verk/Kristiansand)

I tillegg skal det gjennomføres mindre samlinger av forskere og andre interesserte og evt. flere seminarer.

Det er ønskelig at biografien foreligger i 2013 (evt. 2014).

Utgivelsen av framstillingen om Aall om jernverkseier og jernverket i hans tid skjer på et tidspunkt som er tilpasset utgivelsestidspunktet for biografien.

Skriftserien utgis fortløpende i hele perioden. Antall utgivelser: 5-15.

II. Jacob Aall – samfunnsbygger, skribent og jernverkseier

> ”Jacob Aall er godt egnet som det [Knut] Kjeldstadli kaller ”et fokus, et speil” på samfunnet omkring ham. Ved å studere Jacob Aall får vi et nærbilde av begivenheter, ideer og tankesett som preget det øvre samfunnsskiktet i Norge på slutten av 1700-tallet og første halvdel av 1800-tallet. Studiet er en innfallsport til økt forståelse av viktige prosesser i det norske samfunnet på denne tiden.”
>
> - Jens Johan Hyvik, ”Borger, patriot og opposisjonell – eller hvorfor studere Jacob Aall?”, 2003.

I årene fram mot grunnlovsjubileet i 2014 vil Jernverksmuseet fokusere spesielt på Jacob Aalls rolle i norsk historie, som politiker, næringslivsmann og skribent, og på hva som skjedde ved Næs Jernverk i den perioden han var aktiv eier og leder for virksomheten der. Gjennom en grundig behandling av Jacob Aalls liv og virke, bygd på revurdering av tidligere fremstillinger og fremskaffelse av ny kunnskap, ønsker vi å bidra til å kaste nytt lys over samfunns- og kulturforholdene i Norge i årene før og etter 1814.

Jacob Aalls livshistorie er velegnet som ”prisme” og inngangsport til svært mange av de viktige og ofte dramatiske begivenhetene som skjedde i Norge i dette tidsrommet. Som eidsvollsmann og stortingspolitiker var han med på å påvirke mange av de beslutningene som la grunnlaget for politikken i ”det nye Norge”. Som aktiv næringslivsmann og samfunnsøkonomisk tenker og skribent, spilte han en viktig rolle for utviklingen av det norske næringslivet. Som åndsmenneske, som aktiv deltaker i offentligheten og som historiker, var man med på å sette sitt preg på framveksten av et eget, norsk kulturliv. Som privatperson og familiemann var han dessuten en typisk representant for ”Slægten fra 1814”, den delen av den norske eliten som spilte en ledende rolle i tilknytning til begivenhetene i 1814 og som var toneangivende for det som skjedde på mange felt i årene etter 1814.

I tillegg til en omfattende innsats på disse hovedfeltene av samfunnsutviklingen, har Jacob Aall satt spor etter seg på mange andre områder. I nødsårene før 1814 gjorde han en stor innsats for å skaffe befolkningen kornforsyninger. Han var blant de fremste støttespillerne for tanken om et eget norsk universitet og bidro med et av de største beløpene da det ble samlet inn penger ved grunnleggelsen. Han deltok aktivt i Selskabet for Norges Vel. Han oversatte og utga for egne midler den første fullstendige utgaven av Snorres kongesagaer. Som jernverkseier arbeidet han utrettelig for å heve kvaliteten på norske jernprodukter. Næs Verk, hvor han og familien hadde sitt hjem, fungerte som et kultursentrum i periferien, hvor mange hentet viktige impulser og hvor bl.a. mange utenlandske reisende avla visitt.

Nytt lys på historien omkring 1814

På tross av denne omfattende aktiviteten har Jacob Aall sjelden blitt trukket fram som hovedaktør i forbindelse med de begivenhetene og virksomhetene han var involvert i. Til en viss grad kan dette forklares med at han ikke var med i den gruppa som er blitt oppfattet som heltene i norsk historie fra dette tidsrommet, i og med at han stemte for union med Sverige på Eidsvoll og heller ikke var blant forkjemperne for utvidelse av demokratiet i årene etterpå. At han var en sterk tilhenger av "middelveien" og hadde et bevisst ønske om å unngå ytterliggående standpunkter, har også bidratt til gjøre hans rolle og innsats mindre tydelig i historiens lys. At han var et barn av en overgangstid – med ett bein i opplysningstida og ett i romantikken, et i 1700-tallet og et i 1800-tallet – har kanskje også bidratt til at hans bidrag har blitt viet mindre oppmerksomhet i sammenhenger hvor man har ønsket å få fram det markante ved utviklingen og ikke det sprikende og mangfoldige.

I mange tilfeller vil det være sånn at forhold som tidligere har bidratt til å plassere Jacob Aall på sidelinja, gjør han mere interessant som studieobjekt idag, når formålet er å bidra til en revurdering av tidligere framstillinger og samtidig gi et bredere og mere detaljert grunnlag for tolkningen av samfunns- og kulturutviklingen i Norge i første halvdel av 1800-tallet. Den måten Jacob Aalls synspunkter på *det nasjonale* har blitt brukt som tema for en grundig nytolkning, viser hvor fruktbart det kan være å bruke han som "medium" for drøfting av nye problemstillinger i forskning og samfunnsdebatt (Jens Johan Hyvik, *Fædrelandske Ideer*, 2003). Det fins en rekke områder av samfunns- og

kulturhistorien fra dette tidsrommet, hvor en lignende tilnærming ville kunne gi gode resultater, både i forhold til nye problemstillinger og på felt som har fått en stemoderlig behandling. Eksempler på dette kan være: industriutviklingen i overgangsfasen mellom førindustriell produksjon og moderne industri, liberalismens idéhistorie i norsk sammenheng , eller - for å nevne et emne fra den private sfæren – holdninger til det maskuline/feminine hos "Slægten fra 1814".

Omfattende politisk og offentlig innsats

Den politiske innsatsen vil ha en selvsagt og framtredende plass, når Jacob Aall skal gjøres til gjenstand for grundigere undersøkelser og til tema for en detaljert biografisk framstilling. I denne sammenhengen er det ønskelig å få et klarere og mere helhetlig bilde av Jacob Aalls politiske standpunkter, som de kom til uttrykk både under grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll og på Stortinget. Hans store innsats når det gjaldt å utvikle en politikk for økonomi og næringsliv må vies ekstra oppmerksomhet. Det er også viktig å få klarlagt hvordan han forholdt seg til de forskjellige politiske grupperingene og hvordan hans prinsipielle pragmatisme kom til uttrykk og fungerte. Et annet viktig spørsmål er i hvor stor grad hans sosiale bakgrunn preget hans politiske standpunkter, f.eks. i når det gjaldt unionen med Sverige. Jacob Aalls grunnleggende holdning til politikken bør også problematiseres – på bakgrunn av hans motvilje mot partigrupperinger og også at han ved flere tilfeller ga uttrykk for liten begeistring ved å bli valgt som stortingsrepresentant. Hvor vellykket var han som politiker? I hvor stor grad var hans politiske holdninger preget av fortidas samfunnsidealer?

Men det er også viktig å få fram at hans totale virksomhet på det politiske området ikke begrenset seg til det han foretok seg som valgt politiker. Den store "frivillige innsatsen" under napoleonskrigene, hans rolle som rådgiver for prinsene Christian August og Christian Fredrik i tidsrommet før 1814, hans aktive deltakelse i Selskabet for Norges Vel og ikke minst hans store samfunnsengasjerte skribentvirksomhet, må med, for å gi et mere helhetlig inntrykk av "politikeren Jacob Aall".

Det vil også være ønskelig å få belyst Jacob Aalls rolle som representant for og aktør i sitt eget distrikt, både det umiddellbare nærområdet (Holt, Tvedestrand) og det større området som han representerte på Eidsvoll og på Stortinget og som han utfoldet viktige deler av sin virksomhet innenfor (Nedenes amt, Aust-Agder).

Jernverkseier og næringslivsmann

Selv om det hovedsakelig er som politisk aktør at Jacob Aall har fått en plass i historien, var det næringsvirksomheten knyttet til jernverket han selv oppfattet som sin hovedbeskjeftigelse – og kanskje også sitt viktigste samfunnsbidrag. En grundig behandling av Jacob Aall som jernverkseier og det som foregikk ved verket i den perioden han ledet virksomheten, må derfor utgjøre et av hovedtemaene, når hensikten er å få et mest fullstendig bilde av hans samfunnsinnsats. Det er også grunn til å tro at en grundig gjennomgang av Jacob Aalls virksomhet på det økonomiske området vil bidra med ny kunnskap om både samfunnsforhold og næringsliv i Norge i første halvdel av 1800-tallet. Jernverkene var viktige industribedrifter i det førindustrielle Norge, men kan også til en viss grad oppfattes som pionerbedrifter for den moderne industrien.

I første halvdelen av 1800-tallet skjedde det store forandringer både når det galdt rammebetingelser og produksjonsforhold ved jernverkene. Under Jacob Aalls ledelse klarte verket å møte de store utfordringene både når det gjaldt teknologiutviklingen og endrede markedsforhold og verket hadde et svært godt renommé og en sterk posisjon i denne perioden. Jacob Aall hadde uten tvil en stor del av æren for dette, men mye av suksessen kan også tilskrives en rekke dyktige medarbeidere og fagfolk – flere av dem fra utlandet – som han knyttet til seg i denne perioden (Henrich Meldahl, Thomas Crawfurd, Christian Holm m.fl.). En viktig side av fornyelsen var en bevisst satsing på forbedring av ovnsdesignen, som er blitt behandlet inngående i Arne Nygård-Nilssens standardverk *Norsk Jernskulptur*.

Selv om jernverksvirksomheten sto i sentrum for Jacob Aalls innsats som næringslivsmann, må også de andre næringene han involverte seg i – som trelasthandel, skipsfart og jordbruk – komme fram som en del av totalbildet. Også andre sider ved det som foregikk ved jernverket enn det som inngår i en tradisjonell "bedriftshistorie" må vies oppmerksomhet. Det gjelder f.eks. sosialhistoriske problemstillinger knyttet til lønn, helse og velferd. Hva slags levestandard og livskvalitet hadde verksarbeiderne og deres familier? Hva slags undervisning fikk verksbarna? Hva slags begrensninger innebar "det paternalistiske systemet"? Det gjelder også spørsmål som har å gjøre med verkets forhold til befolkningen i omegnen. Hvordan skjedde overgangen fra pliktpålegg til frivillige kontrakter når det gjaldt trekull-leveransene? På det sosialhistoriske feltet vil

Ingeborg Fløystads doktoravhandling om levekårene ved Baaseland/Næs være et naturlig utgangspunkt for videre undersøkelser (Ar*beidsmandens Lod. Det nødtørftige Brød,* 1979).

Unionstilhenger, patriot og danmarksvenn

På Eidsvoll i 1814 tilhørte Jacob Aall unionspartiet, men standpunktet hans var i liten grad preget av begeistring for unionen og var først og fremst begrunnet av pragmatiske forhold. Sett fra hans eget synspunkt var det realisme og ikke manglende patriotisme som lå bak dette standpunktet. Men samtidig var han sterkt knyttet til Danmark og den dansk-norske helstaten og hadde ikke noe ønske om at forbindelsen med Danmark skulle bli brutt. Hos Aall var unionstilhengeren, patrioten og danmarksvennen representert i en og samme person – et forhold som gjør han særlig egnet til en vidsynt og nyansert tilnærming til begivenhetene i tilknytning til 1814.

Forbindelsen med Danmark var svært viktig i Jacob Aalls liv og spilte en stor rolle i hans virksomhet som offentlig person og næringslivsmann. Om det hadde noen betydning at Aall-slekta opprinnelig kom fra Danmark er et åpent spørsmål, men det er utvilsomt at skoletida i Nyborg og oppholdet i København mens han studerte ved Universitetet var av stor betydning når det gjaldt å forme hans livssyn og personlighet. Fra denne tida stammet vennskapsforholdene til teologen og historikeren P.E. Müller og godseieren og botanikeren Niels Hofmann Bang, som begge kom til å være viktige impulsformidlere og også praktiske hjelpere for Aall etter at han slo seg ned i Norge som jernverkseier. Også den kretsen Aall kom i kontakt med gjennom forbindelsen med Stephansen-familien i København (hans svigerfamilie) var av stor betydning, både under København-oppholdet og senere livet. Her ble han kjent med framtredende personer i dansk offentlighet som statsmannen og forfatteren Ove Malling og landbrukspioneren Hans Høegh.

Jacob Aall kom til å gjøre bruk av den gode forbindelsen til Danmark på mange måter, f.eks. i forbindelse med lobbyvirksomhet i tida før opprettelsen av det norske universitetet eller handels- og skipsfartvirksomhet knyttet til produksjonen ved jernverket. København var i en lengre periode – også etter 1814 – en av de viktigste markedsplassene for verkets ovner og stangjern. Flere av de fagfolkene som Aall knyttet til seg kom fra Danmark og han sendte flere av sine betrodde medarbeidere til

København for videreutdannelse. Gjennom forbindelsen med Henrich Meldahl, som i 1811 startet opp et jernstøperi i København, kom også Aall til å gi et bidrag til industriutviklingen i Danmark. Aall bidro med startkapital til denne bedriften som var en av pionerene innen den danske støperibransjen og Meldahls kunnskaper som "jernstøper" stammet fra oppholdet hans på Næs Verk og en lengre studiereise i Europa som Aall hadde finansiert. En nærmere undersøkelse av den danske forbindelsens rolle og betydning i Jacob Aalls liv, både knyttet til kulturelle og politiske forhold og til jernverksdrift og handel, vil kunne bidra til å gi et klarere bilde av hvordan og i hvor stor grad unionsoppløsningen kom til å påvirke kontakten mellom Norge og Danmark.

Patriotisme og samfunnsansvar

Både i forbindelse med sin offentlige virksomhet og i tilknytning til den daglige virksomheten som jernverkseier, var Jacob Aall sterkt preget av opplysningstidas dydstankegang, som la vekt på at den enkelte hadde et samfunnsansvar i stort som i smått. Dette var en viktig del av den patriotiske komponenten i Jacob Aall mentalitet, som i hans tilfelle både var knyttet til helstaten Danmark-Norge og "det nye Norge". Disse holdningene, som han hadde til felles med mange av de andre toneangivende personene i det norske samfunnet i dette tidsrommet, var i svært mange sammenhenger bestemmende for de beslutningene han tok – både når det gjaldt politikk og livssynsspørsmål og dagligdagse forhold. Mange av de produktene Jacob Aall satset på som jernverkseier, som jordbruksmaskiner og brenselbesparende ovner, ble begrunnet med samfunnsnytte framfor fortjenestemuligheter. Om dette til en viss grad var uttrykk for et ønske om å kamuflere egennnytten, kan stilles som kritisk spørsmål, men det kan uansett ikke være noen tvil om at Jacob Aall er en svært tydelig og bevisst representant for denne tankegangen.

Også Aalls virksomhet som åndsmenneske og skribent kan ses på som del av et opplysningsprosjekt, enten det gjelder sagaoversettelsenene, de historiske framstillingene (viktigst: Erindringene om 1814) eller det han skrev med utgangspunkt i næringsvirksomhet og økonomi. Jacob Aall hadde et omfattende faglitterært forfatterskap, som ofte trekkes fram og som det ofte siteres fra i historiske framstillinger, men som ikke har vært gjenstand for noen helhetlig behandling. Hans eget tidsskriftprosjekt – *Nutid og fortid* – hvor han selv skrev artiklene og som han utga for

egen regning, utgjør et eget studiefelt. Det samme gjelder innsatsen på hvert av de spesialområdene Aall utfoldet seg som skribent, f.eks. de som har som tema økonomi og samfunn, og som er bakgrunnen for at Jacob Aall er blitt kalt Norges *første statsøkonom* (Worm-Müller, *NBL*). På det økonomiske feltet var Jacob Aall sterkt preget av Adam Smith og andre liberale tenkere. Et nærmere studium av Aalls forhold på dette feltet bør ha en høy prioritert

Familiebakgrunn og privatliv

Jacob Aall ble født i Porsgrunn og vokste opp som en del av trelastpatrisiatet i Bratsberg (Telemark). Familien, som var innvandret til Norge fra England, men som hadde sine røtter i Danmark, var blant de "ledende familiene" i dette distriktet, både når det gjaldt næringsdrift og kulturliv. Denne bakgrunnen var bestemmende for Jacob Aalls livsbane, selv om det i utgangspunktet var meningen han skulle bli prest. Etter at Jacob Aall etablerte seg i Aust-Agder, opprettholdt han en nær forbindelse med Skien/Porsgrunn-området, også i forretningssammenheng. Han samarbeidet i flere tilfeller med brødrene og andre slektninger på tvers av fylkesgrensene; et godt eksempel på dette er planen om å anlegge et jernverk i Nissedal, et prosjekt som ble avblåst før det var ordentlig kommet i gang, men som både Jacob Aall og broren Niels investerte betydelige summer i. En nærmere undersøkelse av forholdet mellom Jacob Aalls virksomhet og det nettverket av slektninger og bekjente han knyttet an til i Telemark, må vies oppmerksomhet, både som en del av bakgrunnshistorien og som element i tilknytning til virksomheten. I denne sammenhengen kan det også være interessant å se nærmere på Aall-brødrenes innsats og opptreden i 1814.

Den "kunnskapsreisa" Jacob Aall gjennomførte til Sachsen, Schlesien og andre områder i Mellom-Europa i årene 1797-99, utgjorde en betydelig del av den ballasten han hadde med seg, da han slo seg ned som jernverkseier. Oppholdet ved Bergakademiet i Freiberg (Europas fremste læreanstalt innen bergverksfaget) og besøk ved en rekke gruvefelt og bergverksbedrifter, la grunnlaget for Jacob Aalls fagkompetanse som jernverksmann og det var også under oppholdet i Freiberg at han besluttet seg for å satse på jernverksdrift som sitt kall i livet. Det er grunn til å tro at erfaringene og impulsene fra denne reisa bidro sterkt til det vidsynte, internasjonale perspektivet som preget Jacob Aall som næringsdrivende og på mange andre vis også.

Etter at Jacob Aall slo seg ned på Næs Verk ble familieboligen der sentrum i hans liv. Det var her han hadde kontor som jernverkseier og det var her han hadde sitt velutstyrte bibliotek, hvor han både foretok studier og skrev mange av sine verker. Han hadde en sterk tilknytning til familien og hjemmet, samtidig som boligen ble brukt som arena for representasjon og kulturutveksling. Hovedgården ble opprustet i Jacob Aalls tid – til en paktfullt herregård i empirestil – og det ble anlagt et omfattende hageanlegg og en landskapspark (Lunden) i tilknytning til gården. Det ble anskaffet en stor kunstsamling og Jacob Aall selv var en ivrig amatørmusiker. Selv om Jacob Aalls livsstil på mange områder var preget av nøkternhet, ble det satset stort på design og arkitektur og på å gjøre omgivelsene behagelige og opplevelsesrike, for familien selv og de mange besøkende. Jacob Aalls hjem som sosial arena og som en representativ norsk herregård, er et tema som egner seg for nærmere undersøkelser.

I sitt daglige virke – sannsynligvis på de fleste felt – hadde Jacob Aall et nært samarbeidsforhold til kona Lovise f. Stephansen. Det hadde vært sterkt ønskelig å få et klarere bilde av hennes rolle som rådgiver og medarbeider. På samme måte må Jacob Aalls samarbeid med sønnen Nicolai, som etter hvert ble tatt inn i ledelsen av jernverket, vies oppmerksomhet.

Jacob Aall og norgeshistorien

Jacob Aall hadde en viktig rolle i flere sammenhenger i det norske samfunnet i tidsrommet før og etter 1814, og han var på mange vis med på å sette sitt preg på begivenhetene og utviklingen, både når det gjelder politikk, økonomi og kultur, i den epoken da grunnlaget for "det nye Norge" ble lagt".

En nærmere undersøkelse av hans livshistorie og samfunnsinnsats vil kunne bidra til ny kunnskap om samfunn og kultur i første halvdel av 1800-tallet og nye perspektiver på historien om det som skjedde i 1814 I tida fram til grunnlovsmarkeringen i 2014 vil Jernverksmuseum å ha som en prioritert oppgave å gjennomføre forskning på dette feltet og sørge for at det blir utgitt en standardbiografi om Jacob Aall.

For å få til dette er vi avhengig av et bredt samarbeid og støtte fra mange hold. Vi oppfordrer derfor alle som deler vårt syn på at Jacob Aalls innsats i norgeshistorien fortjener en mere inngående behandling og presentasjon enn den til nå har fått, til å være med og bidra til realiseringen av dette målet.

TILLEGG

Sagt om Jacob Aall

”Hvis en har latt seg rive med av de store lidenskaper som kom til syne i Riksforsamlingen [på Eidsvoll i 1814] – åpent eller i forkledning – er det en hvile å hengi seg til en betraktning av *Jacob Aall*. Han var forsamlingens elskeligste menneske, langt fra pregløs, men likevel forståelsesfull som en moderne kriminalist eller psykolog. Om Aall kan det i sannhet sies at han var en edel mann.”

”Han står som et smukt monument over sin samtids humanitet og over de beste forretningsmenns humanisme. Som arbeidsgiver var han omtenksom og forståelsesfull. Driften måtte svare seg, ikke bare fordi han og hans nærmeste skulle ha sitt utkomme, men også for fedrelandets skyld, som hans verk var en del av, og for arbeidernes skyld, hvis utkomme var avhengig av hans innsiktsfulle planlegging og nøyaktige kontroll.”

- Sverre Steen, *Det frie Norge. 1814*, 1951.

”Dersom vi i et fremmed land, avskåret fra alt det som er oss kjært og dyrebart, treffer en person som vi føler oss på bølgelengde med når det gjelder bakgrunn og interesser, er det vel bare svært naturlig at vi føler oss i et enda nærere slektskap med denne, enn hvis vi var blitt kjent med den samme ved et tilfeldig møte i vårt daglige liv. Hvis vi også blir mottatt med stor gjestfrihet og endatil blir tiltalt på vårt eget morsmål, føler vi raskt en nær tilknytning til vedkommende; vi gir ham vår fulle tillit og blir fylt med en følelse av samhørighet, som ikke kan utslettes selv om vi siden kommer til å befinne oss langt fra hverandre. Denne gledelige erfaringen fikk jeg ved Næs Verk, riktignok ikke for første gang under mitt besøk i Norge, men i en særlig sterk grad. Herr Jacob Aall, med sin

grundige vitenskapelige utdannelse, som han delvis har skaffet seg under et opphold i Göttingen og Freiberg, …., har med den vennlighet som han overøste meg med, og de forskjellige innføringene han ga meg, gjort dagene under mitt opphold hos ham i aller høyeste grad behagelige og uforglemmelige."

Mineralogen J.F.L. Hausmann, som besøkte Næs i 1806.

Jacob Aalls viktigste skrifter og utgivelser

[Flere av Jacob Aalls skrifter er digitalisert av Nasjonalbiblioteket – www.nb.no/sok]

Om Jernmalmleier og Jerntilvirkning i Norge. Et fragmentarisk Forsøg, København 1806.

Fædrelandske Ideer, Christiansand 1809.

Om Kornmangelen i Norge, med Hensyn paa Misvæxten 1812, Christiansand 1813.

Lovforslag angaaende Saugbrugsprivilegier i Fremtiden, Christiania 1815.

Nogle Ord i Anledning af Resolutionen om Qvarantaine-Væsenet i Fremtiden, Christiania 1815.

Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800-1815, I-III, Christiania 1844-45.

"Om Norges Kornhandel", *Oecon. technologiske Samlinger*, Bind 1 (s. 1-29).

"Om Norges Myrer", *Oecon. technologiske Samlinger*, Bind 1 (s. 91-116).

"Om Culturen i Norge med Hensyn til det norske Universitet", Hist. philosof. Samlinger, III (s. 177-236).

”Den norske Geisligheds Forfatning og Forhold til Staten i Fortid og Nutid”, Hist. philosof. Samlinger, IV (s. 203-58).

”Statsøkonomiske Betragtninger over Agerdyrkningens Forhold til andre Næringsveie m.m.”, Alm. norsk Maanedsskrift, I (s. 429-82).

I *Nutid og Fortid, et Hæfteskrift*, I-III, 1832-36 (bl.a.):

”Om Bank- og Pengevæsenet”, (1832).

”Om Bjerværksvæsenet fornemmeligen med Hensyn til Norges Jernværker”, (1833)

”Om Dagens Tone ...”, (1833)

”Om Kongsberg Sølvværk”, (1834).

”Om Communevæsenet”, (1834).

”Betragtninger over Næringsveienes Forhold til Fædrelandet ...”, (1834).

Oversettelser:

Snorre Sturlesons norske Kongers Sagaer, I-III, Christiania 1838-39.

Kilder og litteratur

Arkivmateriale

Næs Jernverks Arkiv, del I (deponert ved Aust-Agder kulturhistoriske senter).

Diverse offentlige og private arkiver og samlinger, som inneholder relevant kildemateriale i tilknytning til prosjektet (f.eks. Fayes arkiv, Riksarkivet, Div. brev Nasjonalbiblioteket osv.).

Trykte kilder

”Erindringer og Optegnelser af Niels Hofman (Bang) af L. Daae”, Særtryk af Personalhistorisk Tidsskrift, Fjerde Række, I. Bind, København 1898.

”Om Jacob Aall og hans familie” i Conrad Nicolai Schwach, *Erindringer af Mit Liv*, [s. 201-204 (Kilden-utg)]

J.F.L. Hausmann: *Reise durch Skandinavien in den Jahren 1806 und 1807*, Zweiter Theil, Gøttingen, 1812 [s. 170]

Breve fra slekten Aalls arkiver 1738-1904 (med forord av professor Sverre Steen), Oslo 1948.

Jacob Aalls erindringer 1780-1800 (http://www.porsgrunn.folkebibl.no/bok/jaall/index.html)

Jacob Aalls stockholmsreise 1823, 1944.

F. W. Otte, *Reise durch Norwegen im Sommer 1832*, Berlin, 1835 [s. 335]

Catalog over Jacob Aalls Biblothek, 1845.

Litteratur

Haagen Krog Steffens, *Slægten Aall*, Kristiania 1908.

Jac. S. Worm-Müller, ”Jacob Aall”, *Norsk Biografisk Leksikon*, bind 1, Kristiania, 1923.

Paul Thyness, ”Jacob Aall”, *Norsk Biografisk Leksikon*, bind 10, Oslo 2005.

Jens Johan Hyvik, ”Borger, patriot og opposisjonell – eller hvorfor studere Jacob Aall?”, *Fortuna* nr. 1, 2003

Carl W. Schnitler, *Slegten fra 1814*, 1911.

Arne Nygård-Nilssen, *Norsk Jernskulptur*, I-II, 1944.